

Kokowski A. Frage sogenannter "grosser Hauser" in Mittel und Osteuropa // *Universitätsforschungen zur prahistorischen Archäologie*. – Bonn, 1998. – S.14-24.

Mitrea B., Preda C. Necropole din secolul al IV-lea în Muntenia. - București, 1966. - 195 p.

Vornic V. Unele considerații privind descoperirile arheologice din așezarea și necropola de tip Sântana de Mureș - Černjachov de la Budești // *Restituție în integritate*. – Chișinău, 2000. - P.15-18.

Vornic V. Așezarea și necropola de tip Sântana de Mureș de la Budești (r. Criuleni, Rep. Moldova) (Teza de doctorat). – Iași, 2000. - 200 p.

Vornic V. Rituri funerare în necropola de tip Sântana de Mureș - Černjachov de la Budești (mun. Chișinău) // *Interferențe culturale - cronologice*. – Chișinău, 2003. - P.313-335.

До питання про впливи природних процесів на формування культурного шару на ранньосередньовічних пам'ятках

Питання формування культурного шару археологічних пам'яток на сьогодні лишається тією галузю спеціалізованих знань, яка вимагає детальнішого з'ясування як з погляду археологічних відомостей, так і природничих наук: ґрунтознавства, геології, геоморфології. Для практичного висвітлення цієї проблеми вибрано регіон верхів'їв Дністра та Західного Бугу, де спостерігається значна концентрація пам'яток раннього середньовіччя.

Формування культурного шару характеризується певними чинниками, на основі яких можна виділити короткотривалі і довготривалі пам'ятки.

До поняття короткотривалих належать пам'ятки з незначним проміжком часу існування, що відповідає одному - двом людським поколінням. Наприклад, городища в Стільську Миколаївського району та Солонську, Стебнику Дрогобицького району Львівської області, в Коростоватій Кіцманівського району Чернівецької області.

До поняття довготривалих належать пам'ятки, які функціонували довше зазначеного терміну: Делена Тисменицького району Івано - Франківської області, Чернівка II Заставнівського району Чернівецької області, Буківна Тлумачького району Івано - Франківської області, Пліснесько Бродівського району Львівської області.

Окремих аспектам цієї проблеми свої дослідження присвятили такі дослідники, як Б.Слінек, Ф.Вельц, Я.Гелліх, М.Бересдорф, Д.Хурст (Beresdorf, Hurst, 1971), З.Сметанка (Smetanka, 1972) та інші. З українських науковців цій проблематичі свої дослідження присвятили І.Старчук, Б.Тимошук (1990), М.Фидишук (2000), Н.Войцешук (2002).

Головну увагу нашого дослідження було зосереджено на проблемі впливу природних процесів на формування культурного шару та збереженість археологічних решток. Під час дослідження необхідно звернути увагу на такі аспекти цього явища як формування культурного шару на короткотривалих і довготривалих пам'ятках.

Детальне вивчення цього питання вимагає аналізу якісного (супісок, пісок, суглинки, чорнозем) і структурного (типи, підтип, різновид) складу ґрунтів, фіксації його фізико - механічних властивостей, впливу рослинного покриву, а також дій ексогенних процесів (діяльності вод поверхневого стоку та підземних вод) на формування культурного шару на археологічних об'єктах та поза їх межами.

Початковою ланкою дослідження є формування культурного горизонту та стан збереженості археологічних решток короткотривалих поселень у верхів'ях Дністра та Західного Бугу. На ці процеси впливають такі чинники.

Насамперед, це відсутність антропогенних впливів від часу припинення існування археологічних об'єктів до наших днів.

У результаті наявності таких чинників утворюється мікросередовище, яке добре зберігає залишки цих об'єктів, оскільки на них впливають тільки природні процеси. Вагомим природним чинником, який відіграє важливу роль у консервуванні археологічних решток є рослинний покрив. Залежно від нього ми можемо говорити про ступінь збереженості культурного шару та самих об'єктів. Якщо певна територія вкрита самосівними лісами, вона буде ліпше зберігати археологічні рештки, ніж територія, вкрита пасовищами та луками. Крім того, рослинний покрив безпосередньо впливає на типи ґрунтів. Так, в однакових кліматичних умовах і на однаковій ґрунтоутвірчій породі (наприклад, лесак) залежно від рослинного покриву будуть утворюватися різні типи ґрунтів: під трав'яним покривом – типові чорноземи, під деревною рослинністю – сірі (лісові) опідзолені ґрунти (Шкварук, Делеменчук, 1965, с.123).

Залежно від структурного складу типів ґрунту в різному співвідношенні виявляються його фізико-механічні властивості, до яких відносять пластичність, пористість ґрунту, липкість та в'язкість. Так, наприклад, глинисті та суглинкі ґрунти при певній зволоженості характеризуються переважно більшою пластичністю і липкістю у порівнянні з піщаними і супіщаними. Крім цього, як зазначалося, під структури ґрунту залежить його пористість та в'язкість. Найбільша загальна пористість у ґрунтів із добре вираженою зернистою структурою простежується у чорноземах, а найменша – в безструктурних ґрунтах, а лівоіальних горизонтах сірих (лісових) опідзоленіх ґрунтів, підзолах, солончаках. Враховуючи ці фізико-механічні властивості, ми можемо стверджувати, які з типів ґрунтів добре впливають на стан збереження археологічних об'єктів, а які ні. Для переважної більшості території дослідження характерні дерново-підзолисті (супіщкові та легко-суглинкові) та сірі (лісові) опідзолені ґрунти, які характеризуються підвищеною вологістю. Ці ґрунти завдяки вологості є пластичними, липкими і мають щільну в'язкість (Шкварук, Делеменчук, 1965, с.157). В умовах зазначеного регіону у взаємозалежності із трав'яним покривом вони найоптимальніше законсервують археологічні об'єкти, що безпосередньо впливає на формування культурного шару та його збереженість. Крім "консервації", ці чинники дають нам можливість також прослідкувати залишки деструкції археологічних об'єктів.

Для підтвердження цієї думки можна навести приклад Стільського археологічного комплексу, який розташований у Бібрській ландшафтній зоні, де найбільше поширені світло-сірі та сірі опідзолені ґрунти на лесовидних суглинках (Природа Львівської області, 1972, с.68-69). З рослинного покриву тут переважають грабово-букові та дубово-букові ліси (Атлас, 1989, с.15-16, 18). Цей аналіз природних факторів дає нам можливість стверджувати, що поверхневі сліди (деструкції) Стільського городища та розташованих поруч синхронних селищ збереглися у доброму стані. Це було підтверджено М.Филиничуком під час досліджень цього городища у 1987-1989 роках.

Наступним фактором впливу на формування культурного шару є екогенні процеси – діяльність вод поверхневого стоку (змивні та намівні процеси) та підземних вод. Розглянемо спочатку вплив вод поверхневого стоку. Вони, залежно від характеру стікання, поділяються на площинні та руслові. У першому випадку ці води розтікаються у вигляді струмочків, які покривають схил густою переплетеною сіткою. Жива сила таких струмків однакова всюди, а дія такого стоку короткочасна. У другому випадку поверхневі води у вигляді струмків і потоків збираються в певні русла – яри та річкові долини. Їх дія залежить від крутизни схилу та швидкості руху води (Куровець, Гунька, 1997, с.271-272).

Води поверхневого стоку своєю діяльністю негативно впливають на формування культурного шару та збереженість археологічних об'єктів. Процес змиву водними потоками виположує і згладжує великі площі схилів, зумовлює їх руйнування. Інтенсивність змивних та намівних процесів взаємозалежить від наведених чинників – рослинного покриву та фізико-механічних властивостей ґрунту.

Так, змивні та намівні процеси швидше діють при відсутності рослинного покриву та ґрунтах, які характеризуються пухкою будовою, і добре вираженою пористістю ґрунту і належать до розряду структурних, що мають значну водонепроникну здатність. Це піщані, супіщані ґрунти та частково чорноземи. На території регіону це дерново-підзолисті піщалі та супіщані ґрунти (Мале Полісся, Надсвиня, частково Розточчя) та чорноземи відужені та слабовідужені (лесовидні тераси рік Соляк, Західного Бугу, а також Стиру).

У такій взаємозалежності зазначені природні чинники негативно впливають на культурний прошарок та археологічні об'єкти, порушуючи структуру та первинне розташування.

Інакше проявляють себе підземні води. Залежно від геологічних умов залягання підземні води діляться на ненапірні та напірні (артезіанські, елізійні). Ненапірні зі свого боку – на поверхневі води (розташовані біля самої поверхні), води верхньоводки, ґрунтові та міжпластові (Куровець, Гунька, 1997, с.312-314).

Науковий інтерес у контексті цього дослідження представляють поверхневі води, які у взаємозалежності з кліматичними умовами впливають на якісний склад ґрунту та його фізико-механічні властивості. Так, у посушливих областях (зони меліорації) у результаті випаровування з води кристалізуються мінерали, що є основною причиною для утворення таких типів ґрунтів як солончаки.

З огляду на здатність ґрунту до швидкого водопоглинання поверхневі води насичують його, що приводить до надмірної перезволоженості. Крім того, практично всі поверхневі води змішують діоксид вуглецю, котрий, реагуючи з водою, дає вугільну кислоту, яка є дуже слабкою. Тому в розчині вона дисоціює, утворюючи карбонат. Інтенсивність цього процесу приводить до підвищення кислотності ґрунтів, що дуже впливає на збереженість археологічних об'єктів у культурному шарі. Як приклад можна навести

дерново - підзолисті поверхнево - оглеєні суглинкові ґрунти, які поширені на межиріччі Дрогобицької терасової височини, що відзначаються високою кислотністю. Це зумовлює майже повне знищення археологічних решток у культурному шарі. Прикладом може бути городище поблизу Стебника, де під час досліджень не було виявлено решток об'єктів, а рухомий матеріал перебував у стані руйнації (Корчинський, 1998).

Отже, на основі аналізу всіх вищевведених факторів ми можемо з'ясувати вплив природних процесів на формування культурного шару, а також вплив цих процесів на збереження залишків деструкцій археологічних об'єктів і самих археологічних решток. Це дає нам можливість попередньо отримати більше даних про планувальну структуру пам'ятки, її площу, а також визначити наближені параметри стаціонарних об'єктів до розкопок, їх конструктивні особливості. Крім цього, цей аналіз дає можливість попередньо визначити стан збереженості культурного шару та археологічних об'єктів.

Згідно зі сказаним, на формування культурного шару довготривалих пам'яток крім вищезазначених чинників безпосередньо буде впливати фактор антропогенної діяльності на території пам'ятки після припинення її існування. Його дію ми прослідковуємо у виникненні та нащаруванні різних культурних горизонтів пам'ятки.

Отже, підсумовуючи, можна зазначити, що впровадження в науковий процес нових методів дослідження дає нам змогу отримати більше інформації про археологічні пам'ятки, а також з більшою достовірністю визначити періоди функціонування пам'ятки та призначення її об'єктів.

Wojcieszchuk N.

On the question of the natural environmental influences on the formation of the cultural layers in the early medieval monuments (Summary)

The influence that the natural environment has on the archaeology is very unclear. All the archaeological monuments are distinguished as the short term and the long term corresponding to their cultural layers complex formation. The soil quality together with its physical and mechanical characteristics plays the most important role. However, it is impossible to underestimate the influence of the water resources and that of the vegetation. Only the complete evaluation of all the elements may allow collecting enough information about the structure and the development of the archaeological monument.

Література

- Атлас Львівської області. - М., 1989. - 36 с.
 Войцешчук Н. До питання про роль природного фактору в збереженні залишків археологічних об'єктів // Нові технології в археології. - Київ - Львів, 2002. - С.264-270.
 Корчинський О. Звіт про археологічні дослідження у 1997 р. // НА ІА НАН України. - Рукопис.
 Куровеш М., Гуцька Н. Основи геології. - Львів, 1997. - 696 с.
 Природа Львівської області (під ред. К.І.Геренчука). - Львів, 1972. - 151 с.
 Тимошук Б. Восточнославянская община. - М., 1990. - 185 с.
 Филипчук М. Слов'яни Українського Прикарпаття VIII - X ст. (за матеріалами поселень). - Львів, 2000. - Рукопис.
 Шкварук М., Делеменчук М. Ґрунтознавство. - К., 1965. - 254 с.
 Beresdorf M., Hurst J. Deserted Medieval villages. - London, 1971. - 340 s.
 Smetanka Z. Archeologické vyzkumy zanických stredovekých osad v Cechách // AR. - 1972. - XXI. - 4. - S.401-423.